

UDK: 021(09)(61)

Sharofat JIYANBEKOVA,
Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: sharofatjiyanbekova@gmail.com

O'zMU professori, t.f.n Z.Saidboboyev taqrizi asosida

SAMARQAND DAVLAT TIBBIYOT UNIVERSITETI KUTUBXONASI TARIXIDAN

Аннотация

Mazkur maqolada Samarqand davlat tibbiyot universiteti kutubxona tarixi bayon qilinadi. Xususan tashkil qilingan kutubxona, unda kitob fondlarining shakllanishi, nodir kitoblarning saqlanishi, faoliyat olib borgan mashhur bibliograf va xodimlar faoliyati tahlil qilingan. Shuningdek, mustaqillik yillarida bosmaxonaning tashkil etilishi bilan universitet ilmiy salohiyatining rivojlanishi, professor-o'qituvchilarning va talabalarining kitobga, kitob mutolaasiga bo'lgan munosabatlari to'g'risida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Kitob, kutubxona, kitobxon, bibliografiya, kutubxona katalogi, kitob fondi, nashr ishlari, shifokorlar, QR-kod, elektron kutubxona, davlat ilmiy tibbiyot kutubxonasi.

ИЗ ИСТОРИИ БИБЛИОТЕКИ САМАРКАНДСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО МЕДИЦИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Аннотация

В данной статье описывается история библиотеки Самаркандского государственного медицинского университета. Проанализированы специально организованная библиотека, формирование книжных фондов, сохранность редких книг, деятельность известных библиографов и сотрудников. Также дана информация о развитии научного потенциала вуза с созданием типографии в годы независимости, об отношении профессорско-преподавательского состава к книгам и книго чтению.

Ключевые слова: Книга, библиотека, читатель, библиография, каталог библиотеки, книжный фонд, публикации, врачи, QR-код, электронная библиотека, государственная научная медицинская библиотека.

FROM THE HISTORY OF SAMARKAND STATE MEDICAL UNIVERSITY LIBRARY

Annotation

This article describes the history of the library of Samarkand State Medical University. The specially organized library, the formation of book funds, preservation of rare books, famous bibliographers and employees' activities were analyzed. Also, information is given on the development of the scientific potential of the university with the establishment of the printing house in the years of independence, and the relationship of professors and teachers to books and book reading.

Key words: Book, library, reader, bibliography, library catalog, book fund, published works, doctors, QR-code, electronic library, state scientific medical library.

Kirish. O'zbekiston taraqqiyotining bugungi yangi bosqichida Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, kitob mutolaasiga bo'lgan qiziqishni uyg'otishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mazkur masalalarni amalga oshirish uchun kutubxonalar tarixini o'rganish, bu bo'yicha ilmiy xulosalar, takliflar ishlab chiqish o'ta dolzarb va zaruratga aylanmoqda. "O'zbekistonda amalga oshirilayotgan e'tiborga molik ishlar, xususan ilm-fan, ta'lim-tarbiya, madaniyat, san'at va adabiyot sohaslarini izchil rivojlantirish, bozor iqtisodiyoti sharoitida ilm va ijod ahlini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, kitobxonlik madaniyatini oshirish kabi vazifalar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan" [1].

Samarqand o'tmishdan ilm-fan va madaniyat markazi hisoblangan. Shaharda ko'plab kutubxonalar mavjud bo'lib, ulardan biri respublikamizda tib ilmi sohasida nufuzli ta'lim dargohi sanalgan Samarqand davlat tibbiyot universiteti Axborot-resurs markazidir.

Samarqand davlat tibbiyot universiteti Axborot-resurs markazi ilm-fan rivojida muhim o'rin tutadi. Oliy ma'lumotli shifokorlar, yosh olimlar, doktorantlarni tayyorlash, tarbiyalash sohasida kutubxonaning xizmati beqiyosdir.

O'tgan davrda universitet kutubxonasi ulkan rivojlanish va o'zgarishlarni boshdan kechirgan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Mavzuga tegishli asosiy adabiyotlarni uch davrga ajratish mumkin. Birinchisi Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi davri (kolonial davr). Bu davrda yaratilgan adabiyotlarning ko'pchiligi ulug' davlatchilik mafkurasida yaratilgan, ammo ular juda ko'plab aniq statistik ma'lumotlarni o'z ichiga qamrab olgan. Ikkinchi davr, XX asrning 20-80-yillarida yozilgan, yani sovet davrida yaratilgan adabiyotlardir. Bu davrda yaratilgan adabiyotlardagi mavzular asosan sovet mafkurasida doirasida tahlil etilgan. Uchinchi davr esa, O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so'ng nashr etilgan tadqiqotlardir.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada tadqiq etilayotgan mavzuni o'rganishda tarixiy manbalar, arxiv ma'lumotlari va ilmiy adabiyotlarga tayanildi. Manbalardagi ma'lumotlarni mantiqiy jihatdan bog'lash jarayonida qiyosiy tahlil uslubidan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Kutubxona 1934-yilda tashkil etilib, u 1939-yilgacha hozirgi Samarqand davlat tibbiyot universitetining 1-klinik shifoxonasida joylashgan va 2-3 xonadan iborat bo'lgan. Bunga sabab talabalar turar joyi

(yotoqxonalar) va kafedralarning ko'pchiligi o'sha joyda bo'lgan.

Yangi shahar, hozirgi Amir Temur va Shohrux Mirzo ko'chalaridagi yangi binoning qurilib, ishga tushishi bilan, kutubxona ushbu binoning pastki qavatiga ko'chirilgan. (1939-y.)

Dastlabki bosqichlardan boshlab kutubxona oldidiga ko'plab vazifalar: kitob fondini shakllantirish, tizimlashtirish, kataloglarni yaratish bo'yicha katta ishlarni bajarishni maqsad qilgan edi.

Kutubxonani tashkil etish va rivojlantirish uchun gistologiya va embriologiya kafedrasini mudiri, kutubxonaning birinchi direktori professor Grigoriy Mixayilovich Semyonov ko'p mehnat qilgan. Olim O'zbekiston tarixi va madaniyatini yaxshi bilgan, u Vilkashevskiy bilan birgalikda Samarqand shahri o'lkasi haqida nashr etilgan adabiyot ro'yxatiga ko'rsatkichini yozib qoldirgan. Ushbu ko'rsatkich mutaxassislar tomonidan yuksak baholangan.

Dastlabki yillar kutubxona fondi (jamg'armasi) 30 ming toboq (nuxsa)dan iborat bo'lgan. Keyinchalik professor G.G. Abdullayev, P.N. Karlenko, F.M. Goluba, I.P. Mishchenko, P.M. Isayev, F.I. Shevchenko, dotsentlar H.R. Farxadi, M. Asadulina, M.G. Iren, D.H. Raxmanova va boshqa olimlarning kitoblari kutubxonaga tuhfa qilinishi,

bundan tashqari A.S. Pushkin nomli Samarqand viloyat kutubxonasi tibbiyot faniga oid jurnallarni Samarqand davlat tibbiyot universitetiga sovg'a qilganligi ham kutubxona fondini ancha boyitgan.

Ikkinchi jahon urushi yillarida S.M. Kirov nomidagi Leningrad harbiy tibbiyot akademiyasi Samarqandga evakuatsiya qilingani bois undan keyin ko'pgina kitoblarni kutubxonaga esdalik bo'lib qoldi. Ushbu nashrlarning ko'pchiligi nodir adabiyotlar, chunki kitoblarning aksariyati XIX asr oxiri – XX asr boshlarida nashr etilgan. Bular: F.A. Brokgauzning mashhur "Ensiklopedicheskiy slovar" (1890-1907), I.A. Efronning "Realnaya ensiklopediya meditsinskix nauk" (1891), hamda anatomiya, fiziologiya, xirurgiya, akusherlik va ginekologiya va boshqa sohalar bo'yicha kitoblarni hamda doktorlik dissertatsiyalaridir. Ilmiy va madaniy ahamiyatga ega bo'lgan I.M. Sechenov, I.P. Pavlov, N.I. Pirogov va boshqa tibbiyot fani asoschilarining asarlari ham mavjud. Shu tariqa urushgacha kutubxona 39 ming nusxa kitob fondi bilan boyigan (2).

SamDTUda talabalar va o'qituvchilar jamoasi ko'payishi bilan, kitoblarni miqdori yildan-yilga ko'payib borgan. Xususan quyidagi jadvalda kitobxonalar sonining ortib borganligini ko'rishimiz mumkin.

№	Yillar	Kitobxonalar soni
1	1950 y	77 ming
2	1960 y	88 ming
3	1970 y	238 ming
4	1980 y	300 ming
5	1990 y	343,3 ming
6	2000 y	260,9 ming

Kutubxona kitob fondi kengayishi bilan birgalikda kitobxonalar, talabalar xizmat ko'rsatish hajmi ham yildan-yilga oshib borgan. Jumladan, 1930-y. – 4,6 ming, 1940-y. – 23 ming, 1950-y. – 29,3 ming, 1960-y. – 80 ming, 1970-y. – 160 ming, 1980-y. – 305 ming, 2000-y. – 260,9 ming.

Kutubxona qoshida qiroatxona ham tashkil etilgan. Uning sho'balari talabalar turar joyida ham bo'lgan.

Qiroatxonaga tashrif buyurgan kitobxonalar yillar kesimida quyidagi jadvalda ko'rishimiz mumkin.

№	Yillar	Kitobxonalar soni
1	1930 y	200
2	1940 y	1150
3	1950 y	1160
4	1960 y	2000
5	1970 y	4000
6	1980 y	5200

Qiroatxonalar va kutubxonachilar SamDTU kutubxonasi sho'basini sifatida talabalar turar joyi va ko'pgina kafedralarda faoliyat ko'rsatgan. O'sha davrda 36 dan ziyod harakatdagi kutubxona filiallari xizmat ko'rsatgan. Kutubxona xodimlari tomonidan bir necha bor ko'rgazmalar, kitobxonalar anjumanlari tashkil etilgan.

Kutubxona tashkil etilgandan boshlab Sovet Ittifoqidagi markaziy va yirik tibbiyot oliygohlari kutubxonalari bilan yaqin aloqalar o'rnatilgan. 1-2- Moskva tib oliygohlari, Toshkent tibbiyot akademiyasi, Andijon tibbiyot instituti, Toshkent farmatsevtika instituti va boshqalar shular jumlasidandir.

1934-yilda kutubxona faqatgina bir kishilik shtatga ega bo'lgan bo'lsa, 1970-yilda 22 kishi ishlagan. 2000-yilga kelib esa universitetda talabalarning umumiy soni kamayishi sababli kutubxona shtati qisqarib, 15 kishidan iborat bo'lgan.

Ikkinchi jahon urushidan keyin kutubxona qoshida yangi bo'limlar birin-ketin vujudga kelgan, jumladan bibliografik bo'lim tashkil etilgan. Ushbu bo'limni 1946-yildan 1965-yilgacha Yelena Vladimirovna Lebedova boshqargan. Y.V. Lebedova yuksak madaniyati, ishchanligi, dunyoqarashi keng ekanligi bilan hamkasblari, talabalar o'rtasida katta obro' qozongan.

1965-yildan bibliografiya bo'limi mudiri sifatida N.F. Borodatskaya faoliyat olib bordi. N.F. Borodatskaya 35 yillik bibliograf tajribasiga ega, tez orada jamoa va talabalar orasida katta hurmat qozongan. O'zining mahorati va ilmiy izlanishlari bilan universitet kutubxonasi faoliyatida ko'zga ko'rinarli iz qoldirgan. N.F. Borodatskaya universitet xodimlari tomonidan himoya qilingan dissertatsiyalarning bibliografik katalogini tuzgan.

Urush tugagandan keyingi 50-70- yillarda kutubxona ishi yanada rivojlandi. Bunda kutubxona fidoyilaridan Ye.V. Lebedova, L.S. Popova, N.N. Lavnikanets, E.P. Rilova, G.V. Lutfullina, A.N. Ladanova, G.S. Korobets, N.F. Borodatskaya, V.S. Leshinskiy, Z.YA. Xaybullinani eslash o'rindir.

Hozirgi vaqtgacha kutubxonada direktor lavozimida ishlaganlar: G.S. Semyonov (1934 – 1938-yy.), Ye.V. Lebedeva (1938-y.), N.I. Pasternak (1952 –1953-yy.), N.E. Kechko (1965 – 1972-yy.), R.B. Bayturalova (1972-y.), N.F. Borodatskaya (1973-y.), M.E. Kalantarov (1974 – 1980-yy.), B.M. Melikov (1980 – 1994-yy.), L.N. Alizoda (1994 – 2000-yy.), X.A. Fayziyeva (2000 – 2004-yy.), E.A. Abduxamitova (2004 – 2005-yy.), S.A. Balyasnikova (2005 – 2007-yy.), D.Z. Mansurova (2007 – 2018 yy.), G.I. Xudayberdiyeva (2018 – 2021-yy.) D.Z. Mansurova (2021-yildan). Ulardan G.S.

Semenov, N.I. Pasternak, N.E. Kechko, M.E. Kalantarov, B.M. Melikov va L.N. Alizoda ziyo maskanida 5 yildan ko'proq vaqt rahbarlik qilishgan4.

Samarqand davlat tibbiyot universiteti kutubxonasi juda ko'plab olimlar yetishib chiqishida asosiy maskan bo'lib xizmat qilgan. 1960-yilgacha universitet xodimlari 12 500 dan ortiq ilmiy ish nashr ettirdi. Shundan 229 maqola birinchi o'n yillikda, 167 maqola ikkinchi o'n yillikda, 900 maqola uchinchi o'n yillikda, 1707 maqola to'rtinchi o'n yillikda, 3981 maqola beshinchi o'n yillikda, 5500 dan ko'proq maqola oltinchi o'n yillikda bosib chiqarilgan. Monografiyalar nashr etish soni ham yildan-yilga ko'payib borgan. Shu yillarda jami

80 dan ortiq kitob chiqarilgan, 40 nomda darslik va o'quv qo'llanmalarni nashr etilgan5.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyin, universitet o'z bosmaxonasiga ega bo'lganligi bois, SamDTU olimlari tomonidan monografiyalar, darsliklar, o'quv-uslubiy risolalar, ilmiy maqolalarning chop etilishi sezilarli darajada ortdi. Ular kutubxona kitob fondini ancha boyitib, ayniqsa o'zbek tilida darsliklar birin-ketin nashr etildi6. Bunday ilmiy o'sishni SamDTU olimlarining 1991–2000-yillarda chop etgan quyidagi bosma nashrlar va ilmiy tadqiqot natijalaridan ham ko'rishimiz mumkin:

№	Nashrlar	Soni
1.	Darsliklar	20 ta.
2.	Monografiyalar	33 ta.
3.	Uslubiy qo'llanmalar	149 ta.
4.	O'quv-uslubiy qo'llanma	152 ta.
5.	Ilmiy maqolalar	4303 ta.
6.	Ixtirolar-patentlar	56 ta.
7.	Nomzodlik dissertatsiyalar	124 ta.
8.	Doktorlik dissertatsiyalar	32 ta.
9.	Ilmiy-tadqiqotni yorituvchi to'plamlar	24 ta.

2002-yilda SamDTU kutubxonasi 7 bo'limdan iborat bo'lib, ularda 15 xodim faoliyat olib borgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006-yil 20-iyundagi №381 sonli “Respublika aholisini axborot-kutubxona bilan ta'minlashni tashkil etish to'g'risida” gi qaroriga asosan 2007-yilning yanvar oyidan boshlab kutubxona tuzilishi va axborot-resurs markazlarini o'zgartirish haqidagi buyruq ishlab chiqilib, kutubxonalar Axborot-resurs markazi (ARM)ga aylantirildi.

Kutubxonada 10 dan ortiq millatga mansub xodimlar faoliyat ko'rsatib, yetuk shifokorlarni tarbiyalash sohasida o'zlarining munosib hissalarni qo'shib kelishgan{7}.

Xulosa va takliflar. Samarqand davlat tibbiyot universiteti kutubxonasi viloyatimiz tarixida alohida o'ringa ega. Shuningdek, ma'naviy-ma'rifiy maskanlardan biri sifatida yetuk shifokor va tibbiyot xodimlarini tarbiyalash sohasida o'zining munosib hissasini qo'shib kelmoqda. Kutubxona ishi tarixining shakllanishi va takomillashib borishi, universitet ilmiy salohiyatining ham yuksalishida asosiy maskan bo'lib xizmat qilmoqda.

Xorijiy davlatlar oliygohlari bilan olib borilgan xalqaro hamkorlik universitet ta'lim tizimining yanada

takomillashib borishiga, tibbiyot sohasidagi yangiliklarning kirib kelishiga va aholi salomatligining yanada yaxshilanishiga xizmat qilib kelgan va hozirgi kunda ham davom etmoqda.

Samarqand viloyatida kutubxona ishi tarixining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarida tibbiyot oliygohi kutubxonasining ham muhim o'rin egallaganligini ushbu maqolamizda yuqorida keltirilgan ma'lumotlar ham isbotlaydi.

Yurtimiz aholisining sog'lom turmush tarzi va salomatligi uchun xizmat ko'rsatadigan shifokorlar, soha mutaxassislari o'z ilmiy va kasbiy salohiyatini kutubxonalardagi bilim manbai orqali yuksaltirganligi ahamiyatlidir. Shunday ekan, kutubxonachilar, soha xodimlari bugungi raqamli texnologiyalar asrida ham o'z ish faoliyatlarini ma'suliyat bilan bajarayotganligiga tadqiqot va izlanishlarimiz davomida yana bir bor amin bo'ldik.

Ushbu maqolani tayyorlashda o'z yordamini ayamagan ajoyib inson, viloyatimizda namunali rahbar ayollardan biri Samarqand davlat tibbiyot universiteti axborot resurs markazi direktori Mansurova Dilshoda Zokirovnaga o'z minnatdorchiligimni bildiraman.

ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2019. – Б. 340.
2. Самаркандский государственный медицинский институт имени академика И.П.Павлова. Краткий исторический очерк (1930-1980).Т. “Медицина”. УзССР. 1980. С.51.
3. Лернер П.М., Блинов В.А. Очерки. Развития науки в Самаркандском государственном медицинском институте за 50 лет. (1930-1980). Т. “Медицина”. УзССР. 1980. С.22-23.
4. Академик И. Павлов П. номидаги Самарқанд давлат медицина институти 50 ёшда. УзССР. “Медицина”. Т. 1980. Б.5.
5. Аслиддинов Ф., Файзиева Х. Институтнинг илмий кутубхонаси (тарихи ходимлари). Рисола 17. Самарқанд, 2002. – Б. 26.
6. Академик И.П. Павлов номидаги халқлар дўстлиги нишонли Самарқанд давлат тиб маъҳади (1930 – 1990-йиллар). Т. “Ибн Сино”. 1990. Б. 24-25.
7. Samarqand viloyat davlat arxivi fondi 1046-fond, 2-ro'yxat, 4700-yig'ma jild, 2- varaq.
8. Ўзбекистон тиббиёт энциклопедияси. Тошкент. “Sharq”, 2016.- Б.658.
9. Embriologiya (qadimgi yunoncha: ἔμβρυον - embrion va -λογία logiya) — embrion (murtak, pusht) ning hosil bo'lishi va rivojlanishi qonuniyatlari to'g'risidagi fan. Odam va hayvonlar Embriologiyasi hamda o'simliklar embriologiyasi farqlanadi.
10. Gistologiya (grekcha: ιστός [gisto]va λόγος [logiya]) odam va hayvonlar organizmining to'qimalari haqidagi fan. "Gistologiya" terminini birinchi bo'lib nemis olimi K. Mayer taklif etgan. Gistologiya to'qima va a'zolarining evolyutsiyasi, rivojlanishi (gistogenez), mikroskopik va o'ta nozik tuzilishi, kimyoviy tarkibi, vazifasi (gistofiziologiya), shuningdek, ularning tuzilishi bilan faoliyati o'rtasidagi bog'lanishni o'rganadi.
11. <https://e-library.sammu.uz/ru> ushbu saytdan foydalanildi.